

РОЗДІЛ III. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СИНТАКСИСУ

Вікторія Александрова, Анатолій Приходько

ББК Ш 143.21-22

УДК 811.111'367.335.3

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ЕЛІПТИЧНОГО РЕЧЕННЯ
СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Проаналізовано когнітивні та комунікативні властивості еліптичних речень сучасної англійської мови, описується структурно-семантична типологія та механізм їхнього продукування й використання в мовленні, наведено й описано інвентар основних когнітивно-семантичних схем, за якими будуються прості та складні реченнєві утворення з невербалізованим компонентом смислу. З'ясовані комунікативно-функціональні властивості еліптичного речення, описано їх функціонування як автономних і як дискурсивно зумовлених предикативних одиниць.

Ключові слова: еліпсис, моделювання, когнітивна і комунікативна функція

Еліпсис є надзвичайно панорамним явищем у сучасній англійській мові, проявляючись майже на всіх рівнях – фонетичному, морфологічному, лексичному. Проте найширше еліпсис представлений у синтаксисі, де він спричиняє існування особливої синтаксичної одиниці – еліптичного речення, здатного продукуватися як за принципами парадигматики, так і синтагматики. Обидва принципи мають своїм наслідком невербалізовану референцію – опущення конструктивного компонента речення без будь-якого порушення пропозиціонального та інтенціонального змісту.

Об'єктом цього дослідження є еліптичне речення (ЕР) сучасної англійської мови, предметом – його когнітивно-семантичний і комунікативно-функціональний аспекти. Мета роботи полягає у комплексному описі когнітивно-комунікативного потенціалу еліптичного речення сучасної англійської мови.

Незважаючи на те, що англїстика зробила значні кроки у вивченні еліпсису [Дудучава 1966; Примерова 1988; Реунова 2000; Ситнова 1978; Юхт 1964; Hoeskema 2005; Elbourne 2005; Lencher 2004; Merchant 2001; Murguía 2004], ЕР все ще не стало об'єктом комплексного аналізу в єдності його номінативних і комунікативних начал.

Звернення до теоретичного доробку когнітивно-дискурсивної лінгвістики відкриває нові можливості в інтерпретації феномену "еліпсис" як процесу і як результату взаємодії експліцитних та імпліцитних смислів. Необхідність системного дослідження номінативного та комунікативного аспектів ЕР із урахуванням новітніх надбань мовознавства уможливило його розгляд у трихотомії "форма – зміст – функція" у вимірах граматики кодування та граматики декодування [Есперсен 2006: 60]. Такий підхід пов'язаний з описом процесу смислотворення у різних сферах мисленнєво-мовленнєвої діяльності, а також закономірностей і механізмів продукування еліпсису у ході вербального спілкування.

У традиційних і новітніх граматичних теоріях еліпсис витлумачується як синтаксична універсалія, що базується на операції "елімінація" (опущення) структурно і/або семантично значущих компонентів речення в межах загальної тенденції до спрощення мовленнєвих повідомлень. У такий спосіб він є одним із дієвих засобів розвантаження реченнєвої матерії та звільнення її від змістовно надлишкових чи конструктивно зайвих компонентів у межах загальної тенденції до укомпактнення предикативних одиниць.

Іншими словами, еліпсис є явищем синтаксичної деривації, заснованим на процесі скорочення / усичення матеріальних компонентів речення на засадах ергономіки мовлення і пов'язане з прагненням homo loquens до гармонізації своїх повідомлень. Будь-яке еліпсоване речення є симбіозом процесу і результату: процесуальною його стороною є когнітивно-семантичні засади породження думки, результуючою – її компактне аранжування в реальних умовах спілкування.

Номінативний аспект ЕР сучасної англійської мови передбачає їх класифікацію з виділенням таксонів висхідного і низхідного рівнів абстракції. На вищому рівні існують два типи еліпсису – ситуативний і узуальний, які пронизують всі ЕР по вертикалі. На горизонтальних площинах розташовуються таксони спадних рівнів абстракції – класи, підкласи і види (див. рис. 1). Існує щонайменше три класи ЕР.

Формально-граматичний клас ЕР конституюється такими підкласами, як:

- структурний [одно-, дво-, тримісний]
- топологічний [ініціальний (You OK? – $\emptyset \emptyset$ Never been better /J. Connolly/), медіальний (OK, we \emptyset in place /A. Hailey/), фінальний (I have a great shrink – Of course you do $\emptyset \emptyset$ /J. Collins/)].

Когнітивно-семантичний клас ЕР:

- кореферентний [прогресивний / right-deletion (John likes newspapers and Peter hates \emptyset) і регресивний / left-deletion (John likes \emptyset and Peter hates newspapers)]
- когерентний [анафоричний / аналепс (I wasn't so much an actress. $\emptyset \emptyset$ More a dancer, really /L. Edmonds/), катафоричний / каталепс (\emptyset Had a lotta traffic in here tonight. \emptyset Busier than the rodeo grounds on

the Fourth of July. Ø Heard a couple come an' go by the front door /B. Haning/);

Функціонально-комунікативний клас EP:

- конфігуративний [монологічний – діалогічний],
- риторичний / зевга (*I'll work on tanning my back and Ø Ø sulk for a while* /E. Caldwell/).

У межах класів і підкласів об'єктивуються й такі узуальні різновиди еліпсису, як абсолютний (*The blind Ø leading the blind Ø*), компенсаційний / "pseudo-gapping" (*Reputation serves to virtue, as light does^Ø to a picture*) і релятивний / sluicing (*I feel out of breath, though I am not sure why Ø* /J. Fielding/).

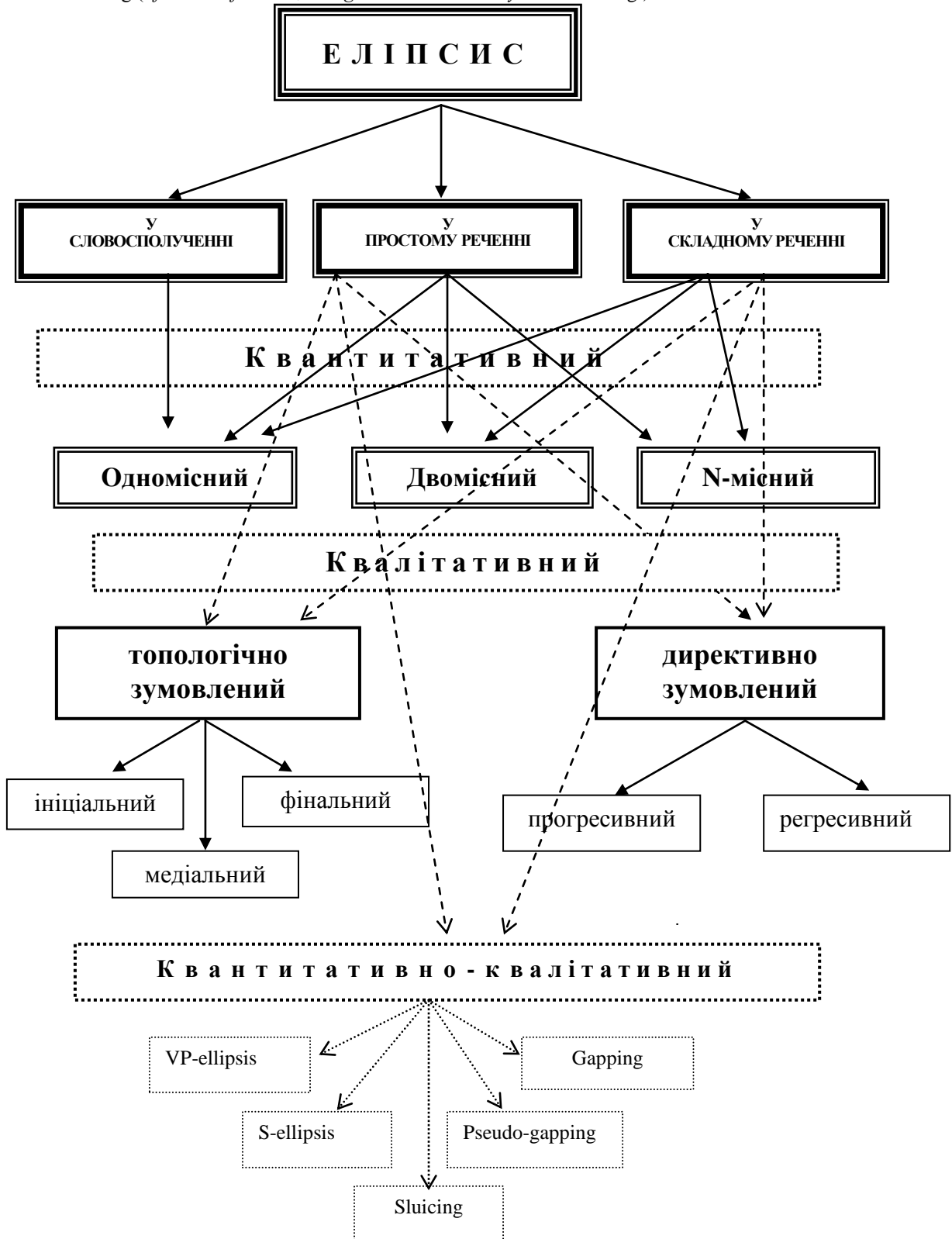

Рис. 1. Взаємодія типів, видів і класів синтаксичного еліпсису

Між класами, підкласами і видами еліпсису існують тісні зв'язки різного статусу – перетину, взаємодоповнення, еквівалентності, які свідчать про те, що кожний конкретний випадок використання еліпсису в реченні не може бути зведеним лише до якогось одного його типу чи виду і що він, за О.Н. Реуновою, побутує у трьох своїх іпостасях – еліптичних вкраплень, еліптичних зрощень і еліптичних скупчень [Реунова 2000].

Все таксономічне розмаїття синтаксичного еліпсису базується на презумпції адекватного декодування адресатом пропущеного реченнєвого компонента. Це відбувається в межах двоєдиної настанови: прагнення мовця до уникнення когнітивного дисонансу і, відповідно, до збереження консонансу. Остання й визначає когнітивно-комунікативний потенціал ЕР – закритий список когнітивних схем / моделей, які в різних режимах спілкування можуть по-різному актуалізуватися як у кількісному, так і в якісному відношеннях, як у простому, так і у складному реченні. Еліпсис у складному реченні використовується більш активно, ніж у простому, але при цьому його продуктивність у паратаксісі вища, ніж у гіпотаксісі.

Лінгвокогнітивне моделювання ЕР уможливується з урахуванням того факту, що еліпсація є процесом спрощення речення шляхом переводу в імплікацію тих його конструктивних компонентів, які в узуальному використанні слугують маркерами глибинних елементів його семантики (семантем) – предикатних і непередикатних (аргументних) знаків, що здатні зберігати свої "сміслові сліди" за рахунок анафоричної чи катафоричної підтримки на рівні мікро- і макроконтексту.

Процеси еліпсації конструктивних компонентів **простого речення** сучасної англійської мови базуються на опущенні двох системорелевантних компонентів пропозиції – предикатів і аргументів, які в різних констеляціях дають чотири різновиди еліпсису – два одномісних (предикатний (а) чи аргументний еліпсис (б) і два комбінованих (дво- (в) або тримісний (г) предикатно-аргументний еліпсис). Пор.: (а) *Britney Ø to Las Vegas for liposuction /DM/*; (б) *What do you know about Mrs. Florian? – She ain't neighbourly. Ø Plays her radio loud late nights. Ø Sings /R. Chandler/*; (в) *My kid. Ø Ø always with the smart answers /J. Collins/*; (г) *Where are we having dinner? – Ø Ø Ø Home /E. R. Edwards/*.

Еліпсація предикатних знаків у простому реченні є асиметричною: по-перше, вона має місце у трьох із чотирьох можливих типів предикатів (абсолютних статичних, відносних статичних і відносних динамічних); по-друге, серед абсолютних статичних предикатів рівною мірою використовується всі три позиційні типи еліпсису (ініціальний, медіальний, фінальний), а у сфері відносних мають місце лише медіальний і фінальний. Еліпсація ж аргументів пов'язана переважним чином з їх суб'єктними типами, меншою продуктивністю вирізняються обставинні аргументи і зовсім малоактивними є об'єктні (пацієнтів, об'єктив, перцептив). Комбінований еліпсис має предикатно-аргументний характер і може бути як двомісним, так і тримісним.

Еліпсація структурно-семантичних компонентів **паратаксісу** відбувається у межах дев'яти основних моделей, які корелюють з кон'юнкцією копулятивності, протиставності та зіставності, у той час як диз'юнкція та імплікація цураються еліпсису. Процеси еліпсації мають високу активність серед бінарних паратактичних утворень, тоді як серед полікомпонентних вони виявляються малопродуктивними. Опущення якого-небудь інформативно значущого компонента паратаксісу допускається мовним узусом в одній із його конструктивних частин – як правило, у правому кон'юнкті, що зумовлює переважання прогресивного еліпсису над регресивним. Для англійського паратактичного речення характерне використання одномісного еліпсису, двомісний перебуває на периферії мовленнєвої практики, а тримісний взагалі не використовується.

У **гіпотаксісі** немає жорсткої каузальної залежності між функціонально-семантичним типом речення і характером еліпсації конструктивних компонентів в його головному чи підрядному суб'юнктах. Використання еліпсису тут відбувається у межах двох опозицій: "еліпсис предиката vs еліпсис аргумента" і "еліпсис у головному vs еліпсис у підрядному".

Для досягнення когнітивного консонансу еліпсований гіпотаксис покладається як на свої внутрішньо-, так і на зовнішньореченнєві ресурси. Цим же пояснюється і його преферентне використання у сфері з'ясувальних, компаративних, темпоральних і кондиційних речень, які майже завжди синсемантичні. З цієї причини еліпсис з'являється у гіпотаксісі там, де є всі можливості для його оперативного декодування за допомогою анафоричної регресії – будь то попередній контекст: (еліпсис у головному суб'юнкті */A tale-bearer is as bad as the thief Ø/* чи попередня клауза (еліпсис у підрядному суб'юнкті */But if anyone can do this, you can Ø Ø /H. Spring/*).

Кількість і характер пропущених компонентів залежить від таких чинників: позиція компонента, що підлягає елімінації у простому реченні; позиція конструктивної частини складного речення у складі реченнєвого цілого (право- чи лівосторонність кон'юнкта в паратаксісі, пре-, інтер- чи постпозиція підрядного суб'юнкта в гіпотаксісі). Від них же залежить наявність / відсутність контекстної підтримки пропозиціонального змісту, а від них – наявність / відсутність самого еліпсису. Звідси й чітка корелятивна залежність: чим сильніше "анафоричний тиск", тим більше компонентів може бути пропущено; чим більше компонентів пропущено, тим більш анафоричним є еліпсис.

Комунікативний аспект ЕР визначається їхнім прагмасемантичним потенціалом (актуальне членування, комунікативний динамізм, актомовленнєва специфіка), мовленнєвою експресією, особливостями функціонування в комунікативно автономних висловленнях і специфікою використання у різних дискурсивних формаціях.

Усталений *тема-рематичний устрій* узуального речення трансформується у своєму еліпсованому варіанті у трикомпонентну інваріантну модель: залишаючись, як правило, монотематичним, воно є бірематичним. Регулюючи появу нових рематизованих компонентів (Р), еліпсована тема (Т) слугує налагодженню смислової спадковості в поданні нових кластерів знання. Наприклад, у ЕР *The best way^{T-1} out of a difficulty^{P-1} is Ø^{T-1} through it^{P-2}* розподіл тема-рематичних імпульсів забезпечує постійне комунікативне напруження між експліцитними та імпліцитними компонентами, яке є рухомою силою комунікативного динамізму всього висловлення і, відповідно, запорукою ритмічного порціонування як пропозиціональної, так і інтенціональної інформації.

Інтенціональна складова ЕР визначає і його іллокутивну специфіку. Остання полягає в тому, що воно може бути формою втілення простих (*Ø Afraid she might beat you?* /M. McRae/) і складних (*Ø; Have you told Kelly Ø? But Ø Ø not yet /J. Fielding/; I'll see how she's feeling tomorrow and Ø tell her then. Or Ø Ø not possible?*) мовленнєвих актів, що реалізуються в межах усталених комунікативних ситуацій, які зумовлюють використання відповідних їм мовленнєвих одиниць – констативів, квеситивів, директивів і комісивів. Всі вони вирізняються певними комбінаторними можливостями щодо утворення складних мовленнєвих одиниць у межах ЕР – комунікативно автономного чи дискурсивно зумовленого.

Сфера дії еліпсису в автономних комунікативних одиницях (зазвичай, у пареміях) не виходить за рамки речення, а знаходиться усередині нього. Він використовується як своєрідний дематеріалізований слід мовної одиниці в матеріальній структурі висловлення. Еліпсис використовується в таких висловленнях як засіб посилення образності, контрастності, експресії та імпресії, що сприяє мисленнєво-мовленнєвій гармонізації повідомлення, механізм якої утворює не пресупозиція, а імплікація. Це відбувається за однією з трьох відомих схем – еліптичне вкраплення, еліптичне зрощення й еліптичне скупчення.

За принципом **еліптичного вкраплення** будуються прислів'я і приказки. Оскільки вони найчастіше мають форму одного речення, то процеси спрощення зачіпають лише їхнє предикативне ядро, валентна рамка якого дозволяє пропуск одного, рідше двох і зовсім рідко трьох компонентів: *Needs must Ø when the devil drives; Youth supplies us with colors, age Ø Ø with canvas.*

Натомість пропуск смислових компонентів англійської народної загадки має переважним чином усі риси **еліптичних зрощень**: чим більше текстовий обсяг загадки, тим більше у ній скорочених компонентів. Еліпсація компонентів загадки – це риторичний прийом скорочення її текстової матерії, що "працює" на максимальне збереження змісту, який має точно і чітко співвідноситися з відгадкою. Пор.: *Voiceless it cries, / Wingless Ø flutters, | Toothless Ø bites, | Mouthless Ø mutters {Wind}; Ø Runs smoother than any rhyme, | Ø Loves to fall but Ø cannot climb! {Water}*. За схемою еліптичних зрощень конституюються і афоризми, які, будучи авторизованими пареміями, прагнуть до максимально конденсованого представлення думки. При їх еліпсації релевантними видаються не стільки міркування ергономіки, стільки влучності та ейдеміки (образності). Ейдемична мотивація при максимальному фокусуванні уваги на кластерах істотно значущої інформації дозволяє стискати матеріальну форму афористичного висловлення до розумних меж без руйнування його пропозиціонального змісту: *The first half of our lives is ruined by our parents, and the second half Ø Ø by our children /C. Darrow/; Ø Ø Ever notice that "what the hell" is always the right decision? /M. Monroe/.*

Еліпсис і паремія взаємодіють між собою за принципом засобу і середовища: еліпсис суть усталений засіб створення стислості, паремія суть сприятливе середовище стиску вербальних засобів. Наслідком такої взаємодії є екстракт думки, що рядиться у форму блискуче вигостреної й доведеної до досконалості сентенції, концентрація смислу в якій досягає свого апогею.

Імплікативні засади має й еліпсис у **дискурсивно зв'язаному реченні**, когнітивно-комунікативна актуалізація якого відбувається через інтеграцію в надфразову єдність з її мотивами, настановами, тактиками і стратегіями. Проте еліпсис ставиться до своєї реалізації в дискурсі вибірково: він цурається юридичної та релігійної комунікації, офіційно-ділових текстів, інструктивних документів тощо. Найсприятливішим комунікативним середовищем для нього є розмовно-побутовий, публіцистичний і рекламний дискурси.

Найбільш вживаним є еліпсис у розмовно-побутовому дискурсі, чому значною мірою сприяє іллокутивно-перлокутивна специфіка цієї сфери спілкування (непідготовленість, спонтанність, довільність, експресивність, сугестивність), що уможливило використання **еліптичних скупчень** на кшталт *This is no ordinary piece of jewelry. I feel... – How much Ø Ø? – Its provenance alone warrants... – How much Ø Ø? – The sheer beauty, not to mention the craftsmanship involved... – How much Ø Ø? – ...the word unique would not be appropriate – You may be right, but I still need to know how much it's going to cost me – Ø Ø One million pounds, sir /J. Archer/.* На другому місці – публіцистичний дискурс, який формується в основному за рахунок своєї здатності "вбирати" в себе суттєві властивості інших типів і видів комунікації: *She works hard at the subjects she likes and Ø Ø less hard at ones she doesn't Ø; Girls today eat more sweets and junk food, and less fresh fruit and vegetables, than their mothers and grandmothers did, when Ø Ø young /DE/.* Рекламний дискурс посідає в цій системі третє місце: виходячи із презумпції того, що не всі споживачі обізнані з темою повідомлюваного, його автори прагнуть до максимально експліцитної подачі інформації: *Microsoft Office has evolved. Have you Ø? {реклама Microsoft}; The holiday's over but your tan isn't Ø /OK!/ {реклама}.*

Таким чином, доходимо таких **висновків**: когнітивно-комунікативна природа еліпсису є запорукою його існування у двох своїх іпостасях – парадигматичній і синтагматичній. У першому випадку йдеться про еліпсис

як системно-мовне утворення, що є інгерентно властиве комунікативно автономним синтаксичним конструкціям, у другому – про еліпсис як ситуативно-мовленнєве утворення. Будучи явищем когнітивно-комунікативного порядку, еліпсис має синкретичну природу: він виникає і продукується за діалектичним законом єдності та боротьби протилежностей – імпліцитного та експліцитного в реченні. Цей синкретизм є віддзеркаленням протиріччя між формою синтаксичної одиниці та її змістом, що має своїм наслідком невербалізовану референцію і що в кінцевому рахунку є одним із проявів асиметрії мовного знаку.

Системологічний погляд на когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення сучасної англійської мови в перспективі може стати основою для лінгвопрагматичного, лінгвостилістичного та лінгвосинергетичного опису не менш активних процесів спрощення реченнєвої матерії – компресії, редукації, парцеляції, які разом із еліпсисом діють за алгоритмом синтаксичної лакуарності, одного із активних синтаксичних явищ у природних мовах. Не менш перспективним є їх вивчення в різних дискурсивних формаціях, у різних соціальних стратах, у різних статусно-рольових конфігураціях на матеріалі різних лінгвокультур.

Література

- Дудучава 1966: Дудучава, Р.Е. Структура неполносоставных предложений английской диалогической речи [Текст]: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – Тбилиси, 1966. – 30 с.
- Есперсен 2006: Есперсен, О. Философия грамматики [Текст] / О. Есперсен [пер. с англ./ общ. ред. и предисловие Б.А. Ильиша]; [изд. 3-е, стереот.]. – М.: КомКнига, 2006. – 408 с.
- Примерова 1988: Примерова, Н.Д. Речевая компрессия в диалогическом единстве / на материале английского художественного текста [Текст]: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1988. – 199 с.
- Реунова 2000: Реунова, О.И. Эллипсис как лингвистическое явление [Текст] / О.И. Реунова. – Пятигорск: Пятигорск. гос. лингв. ун-т, 2000. – 223 с.
- Ситнова 1978: Ситнова, Н.А. Эллипс строевых (служебных) элементов в английской разговорной речи [Текст]: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Горький, 1978. – 171 с.
- Юхт 1964: Юхт, В.А. Неполные предложения в современном английском языке [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – М., 1964. – 20 с.
- Hoeskema 2005: Hoeskema, J. Cumulative Effects in the Evaluation of pseudo-gapping [Text] / J. Hoeskema // Cross-modular approaches to ellipsis. 17th European Summer School on Logic, Language and Information. Edinburgh. – 2005. – P. 45-49.
- Elbourne 2005: Elbourne, P. The Semantics of Ellipsis [Electronic resource] / Elbourne P. – 2005. – <http://www.semanticsarchive.net/Archive/jYzdmO/Semantics of Ellipsis.pdf>
- Lencher 2004: Lencher, W. Ellipsis in Comparatives [Text] / W. Lencher – B., N.Y.: Mounton de Gruyter, 2004. – 285 p.
- Merchant 2001: Merchant, J. The Syntax of Silence: sluicing, islands, and the theory of ellipsis [Text] / J. Merchant – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 280 p.
- Murguia 2004: Murguia, E. Syntactic identity and locality restrictions on verbal ellipsis [Electronic resource] / E. Murguia – Maryland, 2004. – 282 p. <http://www.ling.umd.edu/publications/dissertations/murguia2004.pdf>

Проанализированы когнитивные и коммуникативные свойства эллиптических предложений современного английского языка, описана структурно-семантическая типология и механизм их продуцирования и использования их в речи, приведен и описан инвентарь основных когнитивно-семантических схем, по которым строятся простые и сложные образования с невербализованным компонентом смысла. Установлены коммуникативно-функциональные свойства эллиптического предложения, описано их функционирование как автономных и как дискурсивно обусловленных предикативных единиц.

Ключевые слова: эллипсис, моделирование, когнитивная и коммуникативная функция.

Cognitive and communicative attributes of English elliptical sentences are analyzed, structural-semantic typology and mechanism of their production and use in speech are described, inventory of the main cognitive-semantic schemes, according to which simple and complex constructions with non-verbalized meaning component are built, is provided and described. Communicative-functional attributes of the elliptical sentence are determined, their function as autonomous and as discourse specified predicative items is described.

Keywords: ellipsis, modeling, cognitive and communicative function.

Надійшла до редакції 11 січня 2010 року.